

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ

ΤΑ ΕΙΣ ΕΑΥΤΟΝ

Εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια
Γιάννης Αβραμίδης

Επιμέλεια - διορθώσεις
Κατερίνα Καούκη

ΘΥΡΑΘΕΝ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

BIBLION B'

Τὰ ἐν Κουάδοις πρὸς τῷ Γρανούα

- 2.1 Ἐωθεν προλέγειν ἑαυτῷ· συντεύξομαι περιέργω, ἀχαρίστω, ὑβριστῇ, δολερῷ, βασκάνω, ἀκοινωνήτῳ· πάντα ταῦτα συμβέβηκεν ἐκείνοις παρὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν. ἐγὼ δὲ τεθεωρηκῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι καλόν, καὶ τοῦ κακοῦ ὅτι αἰσχρόν, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ ἀμαρτάνοντος φύσιν ὅτι μοι συγγενής, οὐχὶ αἵματος ἢ σπέρματος τοῦ αὐτοῦ ἀλλὰ νοῦ καὶ θείας ἀπομοίρας μέτοχος, οὔτε βλαβῆναι ὑπό τινος αὐτῶν δύναμαι· αἰσχυρῷ γάρ με οὐδεὶς περιβαλεῖ· οὔτε ὀργίζεσθαι τῷ συγγενεῖ δύναμαι οὔτε ἀπέχθεσθαι αὐτῷ. γεγόναμεν γάρ πρὸς συνεργίαν ὡς πόδες, ὡς χεῖρες, ὡς βλέφαρα, ὡς οἱ στοῖχοι τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω ὀδόντων. τὸ οὖν ἀντιπράσσειν ἀλλήλοις παρὰ φύσιν· ἀντιπρακτικὸν δὲ τὸ ἀγανακτεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι.
- 2.2 Ὅ τί ποτε τοῦτό εἰμι, σαρκία ἐστὶ καὶ πνευμάτιον καὶ τὸ ἡγεμονικόν. τῶν μὲν σαρκίων καταφρόνησον· λύθρος καὶ ὀστάρια καὶ κροκύφαντος, ἐκ νεύρων, φλεβίων, ἀρτηριῶν πλεγμάτιον. θέασαι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα ὁποῖόν τί ἐστίν· ἄνεμος, οὐδὲ αἰεὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ πάσης ὥρας ἐξεμούμενον καὶ πάλιν ῥοφούμενον. τρίτον οὖν ἐστὶ τὸ ἡγεμονικόν. ἄφες τὰ βιβλία· μηκέτι σπῶ· οὐ δέδοται. ἀλλ' ὡς ἤδη ἀποθνήσκων ὧδε ἐπινοήθητι· γέρων εἶ· μηκέτι τοῦτο ἐάσης δουλεῦσαι, μηκέτι καθ' ὀρμὴν ἀκοινωνήτον νευροσπαστηθῆναι, μηκέτι τὸ εἰμαρμένον ἢ παρὸν δυσχερᾶναι ἢ μέλλον ὑπιδέσθαι.
- 2.3 Τὰ τῶν θεῶν προνοίας μεστά. τὰ τῆς τύχης οὐκ ἄνευ φύσεως ἢ συγκλώσεως καὶ ἐπιπλοκῆς τῶν προνοία διοικουμένων. πάντα ἐκεῖθεν ρεῖ· πρόσεστι δὲ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ τῷ ὅλῳ κόσμῳ συμ-

Γραμμένα κοντά στον ποταμό Γρανούα, στα μέρη των Κουάδων

1. Από νωρίς το πρωί να λες μέσα σου: σήμερα θα συναντηθώ με τον πολυπράγμονα, με τον αχάριστο, με τον αλαζόνα, τον δολερό, τον φθονερό, τον ακοινώνητο*. Τους συμβαίνει να είναι έτσι επειδή αγνοούν το αγαθό και το κακό. Εμένα όμως, που στοχάστηκα τη φύση του αγαθοῦ κι είδα την ομορφιά του και τη φύση του κακού, κι είδα την ασχήμια του και τη φύση του ανθρώπου που σφάλει, κι είδα ότι είναι συγγενής μου, όχι από το ίδιο αίμα ή σπέρμα αλλά από τον ίδιο Νου, και ότι έχει τη θέση του μέσα στο θείο έργο· εμένα δεν μπορεί να με βλάψει κανείς από τους παραπάνω, γιατί κανείς τους δεν μπορεί να με εμπλέξει στην αισχύροτητα. Επίσης δεν μπορώ να οργίζομαι μ' ένα συγγενικό μου πρόσωπο και να το μισώ. Γεννηθήκαμε για να συνεργαζόμαστε μεταξύ μας, όπως τα πόδια, τα χέρια, τα βλέφαρα, όπως η πάνω και κάτω σειρά των δοντιών. Το να κάνουμε αντίπραξη ο ένας στον άλλο είναι παρά φύσιν. Και η αγανάκτηση και η αποστροφή αποτελούν αντίπραξη.

2. Ό,τι και να 'ναι αυτό που είμαι: λίγες σάρκες, λίγη πνοή και το ήγεμονικόν*. Τις σάρκες περιφρόνησέ τις: αίμα βρώμικο, κοκαλάκια και ένα πλέγμα από νεύρα, φλέβες, αρτηρίες. Δες και τι σόι πραγματάκι είναι κι η πνοή: σκέτος αέρας, και πάντα διαφορετικός την βγάξεις προς τα έξω και την ξαναρουφάς. Και τρίτο, το ήγεμονικόν*. Παράτα τα βιβλία· μη σε αποσπούν άλλο, δεν σου επιτρέπεται. Σα να ζυγώνει ο θάνατός σου, βάλε με το νου σου πως γέρασες πια: μην αφήνεις άλλο να 'ναι υποδουλωμένο· να μην το ορίζουν σα νευρόσπαστο οι ορμές σου οι ακοινώνητες, να μην αγανακτά με τη μοίρα και με το παρόν, να μη στραβοκοιτάει το μέλλον.

3. Όσα είναι έργα των θεών, είναι πλήρη προνοίας. Όσο για τα τυχαία¹⁶ συμβάντα, δεν είναι ανεξάρτητα από την Φύση*, παρά είναι συνυφασμένα και διαπλεγμένα με τα όσα διοικεί η πρόνοια. Όλα από κει απορρέουν και ενυπάρχει σ' αυτά η αναγκαιότητα και ό,τι είναι προς το συμφέρον του σύμπαντος κόσμου, μέρος του ο-

φέρον, οὐ μέρος εἶ. παντί δὲ φύσεως μέρος ἀγαθόν, ὃ φέρει ἢ τοῦ ὅλου φύσις καὶ ὃ ἐκείνης ἐστὶ σωστικόν. σώζουσι δὲ κόσμον, ὥσπερ αἱ τῶν στοιχείων, οὕτως καὶ αἱ τῶν συγκριμάτων μεταβολαί. ταῦτά σοι ἀρκείτω· αἰεὶ δόγματα ἔστω. τὴν δὲ τῶν βιβλίων δίψαν ῥῖψον, ἵνα μὴ γογγύζων ἀποθάνῃς, ἀλλὰ ἵλεως ἀληθῶς καὶ ἀπὸ καρδίας εὐχάριστος τοῖς θεοῖς.

- 2.4 Μέμνησο ἐκ πόσου ταῦτα ἀναβάλλη καὶ ὀποσάκις προθεσμίας λαβὼν παρὰ τῶν θεῶν οὐ χρᾶ αὐταῖς. δεῖ δὲ ἤδη ποτὲ αἰσθέσθαι τίνος κόσμου μέρος εἶ καὶ τίνος διοικουῦντος τὸν κόσμον ἀπόρροια ὑπέστης καὶ ὅτι ὅρος ἐστὶ σοι περιγεγραμμένος τοῦ χρόνου, ὧ ἐὰν εἰς τὸ ἀπαιθριάσαι μὴ χρήσῃ, οἰχήσεται καὶ οἰχῆσῃ καὶ αὐθις οὐκ ἐξέσται.
- 2.5 Πάσης ὥρας φρόντιζε στιβαρῶς ὡς Ῥωμαῖος καὶ ἄρρην τὸ ἐν χερσὶ μετὰ τῆς ἀκριβοῦς καὶ ἀπλάστου σεμνότητος καὶ φιλοστοργίας καὶ ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης πράσσειν καὶ σχολὴν ἑαυτῷ ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων φαντασιῶν πορίζειν. ποριεῖς δέ, ἂν ὡς ἐσχάτην τοῦ βίου ἐκάστην πράξῃς ἐνεργῆς, ἀπηλλαγμένος πάσης εἰκαιότητος καὶ ἐμπαθοῦς ἀποστροφῆς ἀπὸ τοῦ αἰρουῦντος λόγου καὶ ὑποκρίσεως καὶ φιλαυτίας καὶ δυσαρεστήσεως πρὸς τὰ συμμεμοιραμένα. ὁρᾶς πῶς ὀλίγα ἐστίν, ὧν κρατήσας τις δύναται εὐρουν καὶ θεουδῆ βιώσαι βίον· καὶ γὰρ οἱ θεοὶ πλέον οὐδὲν ἀπαιτήσουσι παρὰ τοῦ ταῦτα φυλάσσοντος.
- 2.6 Ὑβρίζεις, ὑβρίζεις ἑαυτήν, ὧ ψυχὴ· τοῦ δὲ τιμῆσαι σεαυτὴν οὐκέτι καιρὸν ἔξεις· ἀχαριαῖος ὁ βίος ἐκάστω, οὗτος δὲ σοι σχεδὸν διήνυσται, μὴ αἰδουμένη σεαυτήν, ἀλλ' ἐν ταῖς ἄλλων ψυχαῖς τιθεμένη τὴν σὴν εὐμοιρίαν.
- 2.7 Περισπᾶ τί σε τὰ ἔξωθεν ἐμπίπτοντα; καὶ σχολὴν παρέχε σεαυτῷ τοῦ προσμανθάνειν ἀγαθόν τι καὶ παῦσαι ῥεμβόμενος. ἤδη δὲ καὶ τὴν ἐτέραν περιφορὰν φυλακτέον· ληροῦσι γὰρ καὶ διὰ πράξεων οἱ κεκημηκότες τῷ βίῳ καὶ μὴ ἔχοντες σκοπόν, ἐφ' ὃν πᾶσαν ὁρμὴν καὶ καθάπαξ φαντασίαν ἀπευθύνουσιν.

ποιού είσαι εσύ. Και για κάθε επιμέρους κομμάτι της φύσης, καλό είναι ό,τι φέρει η Φύση* του σύμπαντος κόσμου κι ό,τι την συντηρεί. Και τον κόσμο συντηρούν οι μεταβολές των στοιχείων αλλά και των σύνθετων σωμάτων. Αυτά να σου είναι αρκετά' έχε τα για θεωρητικές αρχές, πάντα. Κι άσε τη δίψα για τα βιβλία, για να μη πεθάνεις βαρυγχομώντας, μα αληθινά καλοδιάθετος και από τα βάθη της καρδιάς σου ευγνώμων στους θεούς.

4. Θυμήσου πόσον καιρό τα αναβάλλεις αυτά, και πόσες φορές σου δώσαν προθεσμίες οι θεοί και συ δεν τις χρησιμοποίησες. Όμως πρέπει πια να αντιληφθείς τίνος κόσμου είσαι κομμάτι, και τίνος κυβερνήτη του κόσμου απόρροια είναι η υπόστασή σου' και πως ο χρόνος σου έχει ένα όριο, κι αν δεν τον χειριστείς έτσι ώστε να διώξεις τα σύννεφα, ο χρόνος θα φύγει και θα χαθεί και θα χαθείς κι εσύ, χωρίς να σου ξαναδοθεί καμία δυνατότητα.

5. Κάθε σου στιγμή, ρωμαλέος, ως άνδρας και ως Ρωμαίος, φρόντιζε αυτό που περνά από το χέρι σου, με ανεπιτήδευτη σεμνότητα, με φιλοσοφία, ελευθεροφροσύνη και αίσθημα δικαίου, διασφαλίζοντας την αποδέσμευσή σου από κάθε άλλη εξωτερική εικόνα. Και θα την διασφαλίσεις, αν κάθε σου πράξη την κάνεις σα να ήταν η τελευταία της ζωής σου' απαλλαγμένη από κάθε απερισκεψία και εμπάθεια ενάντια στις λογικές κρίσεις, από κάθε υποκρισία, φιλαυτία και δυσφορία γι' αυτά που σου 'λαχαν από τη μοίρα.

6. Ατιμάζεις, ατιμάζεις τον εαυτό σου, ψυχή' και δεν θα σου μείνει πια καιρός να τον τιμήσεις. Μια στιγμή μοναχά κρατά η ζωή του καθενός, κι η δική σου σχεδόν πέρασε κιόλας, κι εσύ δεν σέβεσαι τον εαυτό σου, παρά αποθέτεις την καλή σου μοίρα στις ψυχές των άλλων.

7. Σου τραβά την προσοχή κάτι που έρχεται απ' έξω; Δίνε στον εαυτό σου την άνεση να μάθει και κάτι καινούργιο και καλό, και μη παρασύρεσαι εδώ κι εκεί. Ήδη πρέπει να φυλάγεται από κείνο το άλλο είδος περιπλάνησης' γιατί σαχλαμαρίζουν και με πράξεις ό-σοι απόκαμαν απ' τη ζωή χωρίς να έχουν βάλει ένα σκοπό στον οποίο να στρέφουν την κάθε τους ενόρμηση και σκέψη, μια για πάντα.

- 2.8 Παρά μὲν τὸ μὴ ἐφιστάνειν, τί ἐν τῇ ἄλλου ψυχῇ γίνεται, οὐ ῥα-
δίως τις ὤφθη κακοδαιμονῶν· τοὺς δὲ τοῖς τῆς ἰδίας ψυχῆς κινή-
μασι μὴ παρακολουθοῦντας ἀνάγκη κακοδαιμονεῖν.
- 2.9 Τούτων ἀεὶ μεμνησθαι, τίς ἢ τῶν ὄλων φύσις καὶ τίς ἢ ἐμὴ καὶ
πῶς αὕτη πρὸς ἐκείνην ἔχουσα καὶ ὁποῖόν τι μέρος ὁποίου τοῦ ὄ-
λου οὕσα καὶ ὅτι οὐδεὶς ὁ κωλύων τὰ ἀκόλουθα τῇ φύσει, ἧς μέρος
εἶ, πράσσειν τε ἀεὶ καὶ λέγειν.
- 2.10 Φιλοσόφως ὁ Θεόφραστος ἐν τῇ συγκρίσει τῶν ἀμαρτημάτων,
ὡς ἂν τις κοινότερον τὰ τοιαῦτα συγκρίνειε, φησὶ βαρύτερα εἶναι
τὰ κατ' ἐπιθυμίαν πλημμελούμενα τῶν κατὰ θυμόν. ὁ γὰρ θυμού-
μενος μετὰ τινος λύπης καὶ λεληθυίας συστολῆς φαίνεται τὸν λό-
γον ἀποστρεφόμενος· ὁ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν ἀμαρτάνων, ὑφ' ἡδονῆς
ἠττώμενος ἀκολαστότερός πως φαίνεται καὶ θηλύτερος ἐν ταῖς ἀ-
μαρτίαις. ὀρθῶς οὖν καὶ φιλοσοφίας ἀξίως ἔφη μείζονος ἐγκλήμα-
τος ἔχεσθαι τὸ μεθ' ἡδονῆς ἀμαρτανόμενον ἢ περὶ τὸ μετὰ λύπης·
ὄλως τε ὁ μὲν προηδικημένω μᾶλλον ἔοικε καὶ διὰ λύπης ἠναγ-
κασμένω θυμωθῆναι· ὁ δὲ αὐτόθεν πρὸς τὸ ἀδικεῖν ὤρμηται, φε-
ρόμενος ἐπὶ τὸ πρᾶξαι τι κατ' ἐπιθυμίαν.
- 2.11 Ὡς ἤδη δυνατοῦ ὄντος ἐξιέναι τοῦ βίου, οὕτως ἕκαστα ποιεῖν
καὶ λέγειν καὶ διανοεῖσθαι. τὸ δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἀπελθεῖν, εἰ μὲν
θεοὶ εἰσὶν, οὐδὲν δεινόν· κακῶ γὰρ σε οὐκ ἂν περιβάλοιεν· εἰ δὲ ἦ-
τοι οὐκ εἰσὶν ἢ οὐ μέλει αὐτοῖς τῶν ἀνθρωπείων, τί μοι ζῆν ἐν κό-
σμῳ κενῶ θεῶν ἢ προνοίας κενῶ; ἀλλὰ καὶ εἰσὶ καὶ μέλει αὐτοῖς
τῶν ἀνθρωπείων καὶ τοῖς μὲν κατ' ἀλήθειαν κακοῖς ἵνα μὴ περι-
πίπτῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῶ τὸ πᾶν ἔθεντο· τῶν δὲ λοιπῶν εἶ τι
κακὸν ἦν, καὶ τοῦτο ἂν προείδοντο, ἵνα ἐπὶ παντὶ ἦ τὸ μὴ περιπί-

8. Δύσκολα θα δεις κάποιον να δυστυχεί επειδή δεν ξέρει τι γίνεται μες στην ψυχή του άλλου· όμως εκείνοι που δεν παρακολουθούν της δικής τους ψυχής τις κινήσεις, δεν μπορεί παρά να δυστυχήσουν.

9. Αυτό να αναλογίζεσαι πάντα: ποια είναι η Φύση τού παντός* και ποια η δική μου φύση, και πώς σχετίζεται η μια με την άλλη και ποιο μέρος ποιου συνόλου είναι η δική μου· και πως κανείς δεν σ' εμποδίζει να κάνεις και να λες ό,τι είναι σύμφωνο με τη Φύση, της οποίας είσαι μέρος.

10. Με λόγο φιλοσοφικό ο Θεόφραστος,¹⁷ συγκρίνοντας τα σφάλματα μεταξύ τους –και με τρόπο απλό, έτσι που να διευκολύνει τον καθένα να κάνει τέτοιου είδους συγκρίσεις–, ισχυρίζεται ότι τα σφάλματα που οφείλονται στην επιθυμία είναι βαρύτερα από τα σφάλματα που οφείλονται σε θυμό. Γιατί ο θυμωμένος, προφανώς, όταν στρέφει τα νώτα του στη λογική το κάνει με κάποιο πόνο και με κρυφούς ενδοιασμούς. Ενώ αυτός που σφάλει από επιθυμία, νικημένος καθώς είναι από την ηδονή, δείχνει πιο ακόλαστος και θηλυπρεπής. Σωστά λοιπόν, και με τρόπο αντάξιο της φιλοσοφίας, είπε ο Θεόφραστος ότι το σφάλμα που διαπράττεται με ευχαρίστηση αρμόζει να το καταδικάζουμε πιο αυστηρά απ' ό,τι το σφάλμα που διαπράττεται με λύπη. Γενικά, ως ήδη αδικημένος και στενοχωρημένος, ο ένας αναγκαστικά θα νιώσει θυμό· ενώ ο άλλος από μόνος του κατευθύνεται προς την αδικία, παρασυρμένος από μίαν επιθυμία του.

11. Σαν να πρόκειται τώρα αμέσως να φύγεις από τη ζωή, έτσι να πράττεις κάθε φορά, έτσι να μιλάς, έτσι να σκέφτεσαι. Το να εγκαταλείψεις την ανθρωπότητα, αν υπάρχουν θεοί δεν είναι διόλου φοβερό, γιατί οι θεοί δεν πρόκειται να σε ρίξουν στο κακό. Αν πάλι δεν υπάρχουν θεοί ή δεν νοιάζονται για τα ανθρώπινα, τι ακριβώς μπορεί να σημαίνει για σένα το να ζεις σ' ένα κόσμο όπου απουσιάζουν οι θεοί και η πρόνοια; Όμως υπάρχουν θεοί και νοιάζονται για τ' ανθρώπινα, και χάρισαν στον άνθρωπο όλες τις δυνατότητες να αποφεύγει τις πραγματικές συμφορές. Όσο για τ' άλλα, αν υπήρχε σ' αυτά κάτι το κακό, θα πρόβλεπαν ώστε να μπορεί ο άνθρωπος

πτειν αὐτῶ. (ὁ δὲ χεῖρω μὴ ποιεῖ ἄνθρωπον, πῶς ἂν τοῦτο βίον ἀνθρώπου χεῖρω ποιήσειεν;) οὔτε δὲ κατ' ἄγνοιαν οὔτε εἰδυῖα μὲν, μὴ δυναμένη δὲ προφυλάξασθαι ἢ διορθώσασθαι ταῦτα ἢ τῶν ὅλων φύσις παρεῖδεν ἄν, οὔτ' ἂν τηλικούτον ἡμαρτεν ἦτοι παρ' ἀδυναμίαν ἢ παρ' ἀτεχνίαν, ἵνα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ ἐπίσης τοῖς τε ἀγαθοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς κακοῖς πεφυρμένως συμβαίνει. θάνατος δὲ γε καὶ ζωὴ, δόξα καὶ ἀδοξία, πόνος καὶ ἡδονή, πλοῦτος καὶ πενία, πάντα ταῦτα ἐπίσης συμβαίνει ἀνθρώπων τοῖς τε ἀγαθοῖς καὶ τοῖς κακοῖς, οὔτε καλὰ ὄντα οὔτε αἰσχρά. οὔτ' ἄρ' ἀγαθὰ οὔτε κακὰ ἐστὶ.

2.12 Πῶς πάντα ταχέως ἐναφανίζεται, τῶ μὲν κόσμῳ αὐτὰ τὰ σώματα, τῶ δὲ αἰῶνι αἰ μνημαὶ αὐτῶν· οἷά ἐστι τὰ αἰσθητὰ πάντα καὶ μάλιστα τὰ ἡδονῇ δελεάζοντα ἢ τῶ πόνῳ φοβοῦντα ἢ τῶ τύφῳ διαβεβοημένα, πῶς εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρόνητα καὶ ῥυπαρὰ καὶ εὐφθαρτα καὶ νεκρά· – νοεράς δυνάμεως ἐπιστάναί. τί εἰσιν οὔτοι, ὧν αἰ ὑπολήψεις καὶ αἰ φωναὶ τὴν εὐδοξίαν <καὶ τὴν ἀδοξίαν παρέχουσι>. τί ἐστὶ τὸ ἀποθανεῖν, καὶ ὅτι, εἴαν τις αὐτὸ μόνον ἴδῃ καὶ τῶ μερισμῶ τῆς ἐννοίας διαλύσῃ τὰ ἐμφανταζόμενα αὐτῶ, οὐκέτι ἄλλο τι ὑπολήφεται αὐτὸ εἶναι ἢ φύσεως ἔργον· φύσεως δὲ ἔργον εἴ τις φοβεῖται, παιδίον ἐστὶ· τοῦτο μέντοι οὐ μόνον φύσεως ἔργον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ συμφέρον αὐτῇ. πῶς ἄπτεται θεοῦ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τί ἑαυτοῦ μέρος καὶ ὅταν πῶς [ἔχῃ] διακέηται τὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦτο μόριον.

2.13 Οὐδὲν ἀθλιώτερον τοῦ πάντα κύκλῳ ἐκπεριερχομένου καὶ “τὰ νέρθεν γὰς”, φησὶν “ἐρευνῶντος” καὶ τὰ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πλησίον διὰ τεχμάρσεως ζητοῦντος, μὴ αἰσθομένου δέ, ὅτι ἀρκεῖ πρὸς μόνῳ τῶ ἔνδον ἑαυτοῦ δαίμονι εἶναι καὶ τοῦτον γνησίως θεραπεύειν. θεραπεία δὲ αὐτοῦ, καθαρὸν πάθους διατηρεῖν καὶ εἰκαιότητος καὶ δυσαρεστήσεως τῆς πρὸς τὰ ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων γι-

να τ' αποφεύγει. (Όμως κάτι που δεν σε κάνει χειρότερο άνθρωπο, πώς μπορεί να σου κάνει χειρότερη τη ζωή;). Δεν είναι αλήθεια ότι τα παράβλεψε αυτά η Φύση του παντός, είτε από άγνοια είτε επειδή τάχα δεν μπόρεσε να τα προλάβει ή να τα διορθώσει. Ούτε πάλι θα μπορούσε να κάνει τόσο μεγάλο σφάλμα, είτε από αδυναμία είτε από αδεξιότητα, ώστε τα καλά και τα κακά να συμβαίνουν και στους καλούς και στους κακούς, αδιακρίτως. Θάνατος και ζωή λοιπόν, δόξα και μη δόξα, πόνος και ηδονή, πλούτος και φτώχεια, όλ' αυτά τυχαίνουν και στους καλούς και στους κακούς, χωρίς να είναι ούτε ωραία ούτε άσχημα. Άρα ούτε καλά είναι ούτε κακά.¹⁸

12. Πόσο γοργά αφανίζονται όλα – μες στον κόσμο τα ίδια τα σώματα, και μες στην αιωνιότητα η μνήμη τους. Τι λογής είναι όλα τα αισθητά πράγματα, και κυρίως εκείνα που μας δελεάζουν με την ηδονή ή μας φοβίζουν με τον πόνο ή τα κάνει η κενοδοξία μας διαβόητα, πόσο ευτελή και ευκαταφρόνητα, βρώμικα και φθαρτά και πεθαμένα – το μαθαίνουμε με τη δύναμη του νου. Τι είναι στ' αλήθεια αυτοί οι άνθρωποι που οι απόψεις τους κι οι κουβέντες τους [εξασφαλίζουν την κακή και την] καλή φήμη. Τι σημαίνει θάνατος, που αν τον εξετάσεις μεμονωμένα, και ορίσεις την έννοιά του και τον διαχωρίσεις από τους συνειρμούς που μας προκαλεί, δεν θα τον θεωρείς πια τίποτε άλλο παρά μια λειτουργία της φύσης' κι αν κάποιος φοβάται μια λειτουργία της φύσης, έχει μυαλό μικρού παιδιού. Κι όχι μόνο είναι λειτουργία της φύσης αλλά και προς το συμφέρον της. Πώς έρχεται σε επαφή με τον θεό ο άνθρωπος, και με ποιο μέρος του εαυτού του, και σε τι διάθεση βρίσκεται τούτο το μέρος του ανθρώπου.

13. Τίποτε αθλιώτερο από εκείνον που περιδιαβαίνει τον κύκλο των πραγμάτων και «ανασκαλεύει τα υποκάτω της γης», που λέει ο ποιητής,¹⁹ και ζητά να μάθει τι κρύβεται μες στις ψυχές των άλλων, συμπεραίνοντας από κάποια σημάδια, και δεν αντιλαμβάνεται ότι το μόνο που του χρειάζεται είναι να σχετιστεί με τον δαίμονα που ζει εντός του και να τον λατρέψει με ειλικρίνεια. Και λατρεία θα πει να τον διατηρήσει αμόλυντο από πάθη και ματαιότητα και δυσαρέσκεια για τα όσα πράττονται από θεούς και ανθρώπους.

νόμμενα. τὰ μὲν γὰρ ἐκ θεῶν αἰδέσιμα δι' ἀρετὴν· τὰ δὲ ἐξ ἀνθρώπων φίλα διὰ συγγένειαν, ἔστι δὲ ὅτε καὶ τρόπον τινὰ ἐλεεινὰ δι' ἄγνοιαν ἀγαθῶν καὶ κακῶν· οὐκ ἐλάττων ἢ πῆρωσις αὕτη τῆς στερισκούσης τοῦ διακρίνειν τὰ λευκὰ καὶ μέλανα.

2.14 Κἂν τρεῖς χίλια ἔτη βιώσεσθαι μέλλης, καὶ τοσαυτάχισ μύρια, ὅμως μέμνησο ὅτι οὐδεὶς ἄλλον ἀποβάλλει βίον ἢ τοῦτον ὃν ζῆ, οὐδὲ ἄλλον ζῆ ἢ ὃν ἀποβάλλει. εἰς ταῦτον οὖν καθίσταται τὸ μήκιστον τῷ βραχυτάτῳ. τὸ γὰρ παρὸν πᾶσιν ἴσον καὶ τὸ ἀπολλύμενον οὐκ ἴδιον¹ καὶ τὸ ἀποβαλλόμενον οὕτως ἀκαριαῖον ἀναφαίνεται. οὔτε γὰρ τὸ παρωχηκὸς οὔτε τὸ μέλλον ἀποβάλοι ἄν τις· ὁ γὰρ οὐκ ἔχει, πῶς ἂν τις τοῦτο αὐτοῦ ἀφέλοιτο; τούτων οὖν τῶν δύο αἰεὶ μεμνησθαι· ἐνὸς μὲν, ὅτι πάντα ἐξ αἰδίου ὁμοειδῆ καὶ ἀνακυκλούμενα καὶ οὐδὲν διαφέρει, πότερον ἐν ἑκατὸν ἔτεσιν ἢ ἐν διακοσίοις ἢ ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ τὰ αὐτὰ τις ὄφεται· ἑτέρου δέ, ὅτι καὶ ὁ πολυχρονιώτατος καὶ ὁ τάχιστα τεθνηξόμενος τὸ ἴσον ἀποβάλλει. τὸ γὰρ παρὸν ἐστὶ μόνον οὐ στερίσκεισθαι μέλλει, εἴπερ γε ἔχει καὶ τοῦτο μόνον καὶ ὁ μὴ ἔχει τις οὐκ ἀποβάλλει.

2.15 Ὅτι πᾶν ὑπόληψις. δῆλα μὲν γὰρ τὰ πρὸς τὸν Κυρικὸν Μόνιμον λεγόμενα· δῆλον δὲ καὶ τὸ χρήσιμον τοῦ λεγομένου, εἴαν τις αὐτοῦ τὸ νόστιμον μέχρι τοῦ ἀληθοῦς δέχηται.

2.16 Ὑβρίζει ἑαυτὴν ἢ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ μάλιστα μὲν, ὅταν ἀπόστημα καὶ οἶον φῦμα τοῦ κόσμου, ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ, γένηται· τὸ γὰρ δυσχεραίνειν τινὶ τῶν γινομένων ἀπόστασις ἐστὶ τῆς φύσεως, <ύφ> ἧς ἐν μέρει ἕκασται τῶν λοιπῶν φύσεις περιέχονται. ἔπειτα δέ, ὅταν ἀνθρωπὸν τινα ἀποστραφῆ ἢ καὶ ἐναντία φέρηται ὡς βλάφουσα, οἳαί εἰσιν αἱ τῶν ὀργιζομένων. τρίτον ὑβρίζει ἑαυτὴν, ὅταν ἡσσᾶται ἡδονῆς ἢ πόνου. τέταρτον, ὅταν ὑποκρίνηται καὶ ἐπιπλάστως καὶ ἀναλήθως τι ποιῆ ἢ λέγῃ. πέμπτον, ὅταν πρᾶξιν

1. ἢ: ...οὖν ἴσον (= αὐτὸ που χάνεται εἶναι ἴσης διάρκειας).

Όσα προέρχονται από τους θεούς είναι σεβαστά λόγω της αρετής τους· όσα πάλι προέρχονται από τους ανθρώπους είναι αγαπητά ως συγγενικά μας. Κάποτε μάλιστα είναι και αξιολύπητα γιατί οφείλονται σε άγνοια του καλού και του κακού: μια αναπηρία όχι μικρότερη από το να μη μπορείς να διακρίνεις το άσπρο και το μαύρο.

14. Ακόμη κι αν πρόκειται να ζήσεις τρεις χιλιάδες χρόνια ή και τριάντα χιλιάδες, να θυμάσαι πως κανείς δεν χάνει ζωή άλλη από αυτή που ζει, ούτε ζει άλλη ζωή από αυτή την οποία χάνει. Έτσι, η μεγαλύτερη μακροβιότητα κι η πιο σύντομη ζωή καταλήγουν να είναι το ίδιο πράγμα, αφού το παρόν είναι ίσης διάρκειας για όλους, και ό,τι έχει χαθεί δεν μας ανήκει πια· οπότε, αυτό που χάνεται είναι προφανώς ακαριαίο. Δηλαδή, ούτε το παρελθόν μπορεί να χάσει κανείς ούτε το μέλλον. Πώς γίνεται να στερηθεί αυτό που δεν έχει; Τούτα τα δυο να θυμάσαι πάντα: πρώτον, ότι τα πάντα, ανέκαθεν, είναι ίδιας λογής και ανακυκλώνονται, και δεν έχει καμιά διαφορά το να βλέπεις τα ίδια πράγματα επί εκατό ή διακόσια χρόνια ή επί μια αιωνιότητα. Και δεύτερον, ότι ο μακροβιότερος άνθρωπος και αυτός που θα πεθάνει πολύ νωρίς, το ίδιο πράγμα χάνουν: μόνο το παρόν θα στερηθούν –αν πούμε πως κι αυτό δικό τους είναι–, ενώ ό,τι δεν έχεις, δεν μπορείς να το χάσεις.

15. Ότι όλα είναι η ιδέα που έχουμε γι' αυτά. Είναι προφανές ότι ισχύει τούτη η φράση που αποδίδεται στον Μόνιμο τον Κυνικό.²⁰ Προφανής και η χρησιμότητά της, αν δεχτείς το ουσιαστικό της νόημα στο μέτρο που αληθεύει.

16. Ατιμάζει τον εαυτό της η ανθρώπινη ψυχή, πρώτα και κύρια όταν γίνεται ένα απόστημα, κάτι σαν σπυρί πάνω στο σώμα του κόσμου – εφ' όσον η ευθύνη βαραίνει την ίδια. Βλέπεις, το να δυσνασχετείς με κάτι που συμβαίνει, σημαίνει αποστασία από τη Φύση*, στην οποία εμπεριέχονται και των άλλων οι φύσεις. Δεύτερον, ατιμάζει τον εαυτό της όταν αποστρέφεται κάποιον άνθρωπο ή όταν κινείται ενάντιά του για να του κάνει κακό· και τέτοιες είναι οι ψυχές όσων οργίζονται. Τρίτον, ατιμάζεται όταν την καταβάλλει η ηδονή ή ο πόνος. Τέταρτον, όταν υποκρίνεται και κάνει ή λέει κάτι προσποιητά και ψεύτικα. Πέμπτον, όταν οι πράξεις κι οι

τινα ἑαυτῆς καὶ ὁρμὴν ἐπ' οὐδένα σκοπὸν ἀφιῆ, ἀλλ' εἰκῆ καὶ ἀ-
 παρακολουθήτως ὁτιοῦν ἐνεργῆ, δέον καὶ τὰ μικρότατα κατὰ τὴν
 ἐπὶ τὸ τέλος ἀναφορὰν γίνεσθαι· τέλος δὲ λογικῶν ζώων τὸ ἔπε-
 σθαι τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς πρεσβυτάτης λόγῳ καὶ θε-
 σμῶ.

- 2.17 Τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁ μὲν χρόνος στιγμῆ, ἡ δὲ οὐσία ρέουσα,
 ἡ δὲ αἴσθησις ἀμυδρά, ἡ δὲ ὄλου τοῦ σώματος σύγκρισις εὐσηπτος,
 ἡ δὲ ψυχὴ ῥόμβος, ἡ δὲ τύχη δυστέμαρτον, ἡ δὲ φήμη ἄκριτον·
 συνελόντι δὲ εἰπεῖν, πάντα τὰ μὲν τοῦ σώματος ποταμός, τὰ δὲ
 τῆς ψυχῆς ὄνειρος καὶ τυφος, ὁ δὲ βίος πόλεμος καὶ ξένου ἐπι-
 δημία, ἡ δὲ ὑστεροφημία λήθη. τί οὖν τὸ παραπέμψαι δυνάμενον;
 ἔν καὶ μόνον φιλοσοφία· τοῦτο δὲ ἐν τῷ τηρεῖν τὸν ἔνδον δαίμονα
 ἀνύβριστον καὶ ἀσινῆ, ἡδονῶν καὶ πόνων κρείττονα, μηδὲν εἰκῆ
 ποιοῦντα μηδὲ διεφευσμένως καὶ μεθ' ὑποκρίσεως, ἀνευδεῆ τοῦ
 ἄλλον ποιῆσαι τι ἢ μὴ ποιῆσαι· ἔτι δὲ τὰ συμβαίνοντα καὶ ἀπο-
 νεμόμενα δεχόμενον ὡς ἐκεῖθεν ποθεν ἐρχόμενα, ὅθεν αὐτὸς ἦλ-
 θεν· ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸν θάνατον ἴλεω τῇ γνώμῃ περιμένοντα ὡς οὐ-
 δὲν ἄλλο ἢ λύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἕκαστον ζῶον συγκρίνε-
 ται. εἰ δὲ αὐτοῖς τοῖς στοιχείοις μηδὲν δεινὸν ἐν τῷ ἕκαστον διη-
 νεκῶς εἰς ἕτερον μεταβάλλειν, διὰ τί ὑπίδηται τις τὴν πάντων με-
 ταβολὴν καὶ διάλυσιν; κατὰ φύσιν γάρ· οὐδὲν δὲ κακὸν κατὰ φύ-
 σιν.

επιθυμίες της δεν κατευθύνονται προς κάποιον σκοπό αλλά γίνονται στην τύχη κι είναι ανακόλουθες, τη στιγμή που θα πρέπει ως και το παραμικρό να γίνεται σύμφωνα με την αναγωγή του στον τελικό σκοπό. Και τελικός σκοπός των έλλογων όντων είναι να ακολουθούν τον λόγο και τον νόμο της πιο σεβάσμιας όλων των πόλεων και πολιτειών.

17. Της ανθρώπινης ζωής ο χρόνος είναι μια στιγμή, η ουσία της ρευστή, οι αισθήσεις αμυδρές, του κορμιού η σύσταση φθαρτή, η ψυχή μια σβούρα, η τύχη ανεξιχνίαστη κι η φήμη προϊόν ακρισίας. Με δυο λόγια, όλα του σώματος είναι ρευστά σαν ποταμός, ενώ της ψυχής είναι όνειρο και ψευδαίσθηση· η ίδια η ζωή είναι πόλεμος και ταξίδι σε ξένο τόπο, κι η υστεροφημία είναι λήθη. Ποιος μπορεί να μας παρασταθεί στο δρόμο; Η φιλοσοφία και μόνον αυτή. Και φιλοσοφία θα πει, να διατηρείς τον δαίμονα που 'χεις μέσα σου απρόσβλητο, σώο και αβλαβή, υπεράνω πόνων και ηδονών· τίποτα να μην κάνεις στα κουτουρού, τίποτα στα ψεύτικα και με υποκρισία· φιλοσοφία θα πει να μην έχεις ανάγκη από το τι κάνει ή δεν κάνει ο άλλος· κι ακόμη, ό,τι σου προκύψει και ό,τι σου στέλνει η μοίρα ο δαίμονάς σου να τα δέχεται, ως προερχόμενα κάπου από κει, απ' όπου προέρχεται κι αυτός. Και πάνω απ' όλα, να περιμένεις το θάνατο με γαλήνιο νου, ως κάτι που δεν είναι παρά μια ακόμα διάλυση στοιχείων που συνθέτουν κάθε έμβιο ον. Μεταβάλλονται αυτά τα στοιχεία, το καθένα σε κάτι άλλο, και δεν είναι διόλου τρομερό αυτό. Αν είναι έτσι, τι σου κακοφαινεται αυτή η μεταβολή και διάλυση των πάντων; Αφού γίνεται σύμφωνα με τη Φύση. Και ό,τι είναι σύμφωνο με τη Φύση δεν είναι κακό.